

המרכז לחקר האשה בהלכה

ללמוד וללמד

חוברות עיון בנושא מעמד האשה בהלכה

מספר 2

נשים וקריאת התורה בציבור

הרב מוניק זיסקינד גולדברג

מכון שכטר למדעי היהדות

ירושלים

כסלו תשס"ה – דצמבר 2004

המרכז לחקר האשה בהלכה

צוות המרכז

הרב פרופ' דוד גולינקין, מנהל ועורך
הרב ישראל ורמן, יועץ לענייני הלכה
הרב מוניק זיסקינד גולדברג, חוקרת
הרב דיאנה וילה, חוקרת

הוועדה המייעצת

ד"ר סוזן ארונוב, ארה"ב
פרופ' משה בנוביץ, ישראל
ד"ר רות הלפרין-קדרי, ישראל
הרב שמואל לואיס, ישראל
עו"ד רבקה מקייס, ישראל
פרופ' ארווין קוטלר, קנדה
פרופ' מיכאל קורינלדי, ישראל
הרב פרופ' מאיר רבינוביץ, ארה"ב
הרב ד"ר עינת רמון, ישראל
הרב פרופ' עמנואל רקמן, ישראל וארה"ב
פרופ' אליס שלוי, ישראל
עו"ד ד"ר שרון שנהב, ישראל

מכון שכטר למדעי היהדות מודה לקרן פורד ולסוכנות היהודית לארץ ישראל
עבור תמיכתם הכספית במרכז לחקר האשה בהלכה.

תשס"ה – 2004
כל הזכויות שמורות
למכון שכטר למדעי היהדות
ת"ד 16080, ירושלים 91160
טלפון: 02-6790755
פקס: 02-6790840

דואר אלקטרוני: schechter@schechter.ac.il
אתר אינטרנט: www.schechter.ac.il

נדפס בישראל
מסת"ב 965-7105-24-2

סידור ועימוד: לשון למודים בע"מ, ירושלים

תוכן העניינים

ה	הקדמה
ז	מבוא
ח	1) מקורות תלמודיים בעניין קריאת התורה בציבור על ידי נשים
ט	2) שיטות הפוסקים בפירוש הברייתא שבבבלי
יב	3) מהות החיוב בקריאת התורה בציבור
טו	4) כבוד הציבור וקריאת התורה על ידי נשים
יח	5) שאלות נוספות הקשורות לעלייה לתורה של נשים
יט	6) סיכום והלכה למעשה
כא	ספרות
כב	אישים
כד	מושגים

הקדמה

מכון שכטר למדעי היהדות

מכון שכטר למדעי היהדות הוא אחד מהמוסדות האקדמיים המובילים במדעי היהדות במדינת ישראל. הגישה האקדמית הייחודית בשכטר משלבת דרכי לימוד מסורתיות עם גישות מחקר מודרניות. לצד הדיון ההיסטורי והטקסטואלי במקורות היהדות מתנהל שיח תרבותי ואקטואלי, המתמודד עם הדילמות המוסריות-חברתיות של החברה הישראלית בימינו. מכון שכטר מציע לימודים לקראת תואר שני רב-תחומי במדעי היהדות בתחומים קלאסיים כגון מקרא, מחשבת ישראל ותולדות עם ישראל ליד תחומים חדשניים, הבוחנים את שאלת המגדר, החינוך, הקהילה והאומנות בהיבט יהודי.

במכון לומדים תלמידים מכל רחבי הארץ המייצגים קשת רחבה של דעות ותפיסות עולם בחברה הישראלית, והנהנים מאווירת לימודים חמה, פתוחה ופלורליסטית.

בתחום המחקר היישומי, המכון מנהל את המכון לחקר ההלכה ויישומה, המרכז לאומנות יהודית, והמרכז לחקר האשה בהלכה.

המרכז לחקר האשה בהלכה

"המרכז לחקר האשה בהלכה" שליד מכון שכטר למדעי היהדות, נוסד בשנת תש"ס בעזרת מענק מקרן פורד, על מנת לחקור את מעמד האשה בבית הכנסת, ועל מנת למצוא פתרונות לבעיית העגונות של ימינו המחכות שנים לקבל גט פיטורין כתוצאה מסרבנות או סחטנות מצד בעליהן. העניין הראשון מטופל בספרי "מעמד האשה בהלכה: שאלות ותשובות" שיצא לאור בשנת תשס"א ובסדרה "ללמוד וללמד" המונחת לפניכם. העניין השני מטופל בשתי דרכים – בספר "פתרונות הלכתיים לבעיית העגונות" שיופיע בקרוב, ובכתב העת "זעקת דלות" שבדק מקרים ספציפיים של עגונות שחיכו שנים לישועה מבתי דין רבניים ללא הועיל.

סדרת "ללמוד וללמד"

סדרה חדשה זו מוקדשת בעיקר למעמד האשה בבית הכנסת. היא מבוססת על ספרי הנ"ל "מעמד האשה בהלכה: שאלות ותשובות", אבל היא מיועדת לציבור הרחב. בחוברת זו – השנייה בסדרה – הרב מוניק זיסקינד גולדברג שיכתבה את תשובתי על "נשים וקריאת התורה בציבור" מתוך הספר הנ"ל על מנת שכל קורא ישראלי יוכל להבין את הדברים אפילו אם אין לו רקע בתלמוד ובהלכה. הרב דיאנה וילה הוסיפה מדור של "אישים" ומדור של "מושגים" על מנת להקל על הקוראים.

החברות בסדרה זו מתפרסמות בחמש שפות – עברית, אנגלית, רוסית, ספרדית וצרפתית – על מנת להגיע לכמה שיותר קוראים בארץ ובחו"ל.
יהי רצון שחברות אלו תעודדנה את הציבור היהודי ללמוד וללמד על מעמד האשה בהלכה, ושאותו לימוד גם יביא לידי מעשה.

פרופ' דוד גולינקין
מכון שכטר למדעי היהדות
ירושלים עיר הקודש
כסלו תשס"ה

קריאת התורה בציבור היא מנהג עתיק יומין בישראל עד שהמסורת מייחסת אותו לתקנות של משה רבינו ושל עזרא הסופר. וכך כתוב בתלמוד הירושלמי* (מגילה ד' א', ע"ה ע"א):

משה התקין את ישראל שיהו קורין בתורה בשבתות ובימים טובים ובראשי חדשים ובחולו של מועד... עזרה התקין לישראל שיהו קורין בתורה בשני ובחמישי ובשבת במנחה.¹

כבר בתקופת המשנה* היו ההלכות בנוגע לקריאת התורה (כגון סדר הקרואים, מספר העולים, ומספר הפסוקים הנקראים) קיימות וקבועות.²

חשוב לציין שבתקופת התנאים* היה העולה לתורה קורא את החלק שלו, ורק העולה הראשון והעולה האחרון היו מברכים את ברכות התורה (משנה מגילה ד' א').³ בתקופת התלמוד* קבעו שכל עולה ועולה יברך את הברכות לפני עלייתו ולאחריה (בבלי מגילה כ"א ע"ב).⁴ רק בימי הביניים, כשרוב העולים כבר לא היו מסוגלים לקרוא את הפסוקים מן הקלף בטעמים, נוסד הנוהג שבן אדם אחד, שבקיא בקריאה, יקרא את כל הפרשה ('יבעל קריאה').⁵ החל מאותה תקופה, העולה לתורה אומר את הברכות וקורא בלחש עם בעל הקריאה. עובדות אלה מלמדות שאין הבדל, מבחינה הלכתית, בין המברך, לבין הקורא בתורה: מי שרשאי לקרוא בתורה רשאי לברך ומי שרשאי לברך רשאי לקרוא.

* בסוף החוברת ימצא הקורא מדור "אישים" ומדור "מושגים". כוכבית * לאחר מילה מפנה למדור המושגים; • מפנה למדור האישים. רשימת הקיצורים הביבליוגרפיים מופיעה בסוף החוברת.

1 ראו גם בבלי בבא קמא פ"ב ע"א.

2 ראו למשל משנה מגילה ד' ב'; שם ד' ד'.

3 נאמר במשנה: "הפותח והחותם בתורה מברך לפניו ולאחריה". וכך מפרש הרב עובדיה מברטנורא: "המתחיל לקרות בתורה ראשון, מברך לפניו. והאחרון, החותם שהוא המשלים, מברך לאחריה. וכל שאר הקורין בתורה אין מברכין לא לפניו ולא לאחריה".

4 כך כתוב במגילה כ"א ע"ב: "והאידינא [=ועכשו] [נוהגים] דכולהו [שכולם] מברכין לפניו ולאחריה".

5 ראו למשל בתוספות למועד קטן כ"ז ע"ב, ד"ה בכליכה, ותוספות בבא בתרא ט"ו ע"א ד"ה שמונה. יש להדגיש שבתקופת המשנה העליות היו קצרות מכיוון שסיימו את התורה פעם בשלוש או בשלוש וחצי שנים, ואילו בימי הביניים העליות היו ארוכות מכיוון שסיימו את התורה פעם בשנה כמו בימינו. אף על פי כן, יש קהילות, בעיקר של תימנים, שהעולה עצמו קורא את חלקו גם בימינו.

ברוב בתי הכנסת הקונסרבטיביים בתפוצות ובישראל נשים עולות לתורה וקוראות בה,⁶ ואילו ברוב בתי הכנסת האורתודוקסיים רק גברים קוראים ועולים לתורה.⁷ מטרתנו בחוברת זו היא ללמוד את המקורות העוסקים בעלייה לתורה של נשים, ולברר את ההלכה בנושא זה.⁸

1) מקורות תלמודיים בעניין קריאת התורה בציבור על ידי נשים

המקור המרכזי לעניינינו הוא ברייתא* בבבלי מגילה כ"ג ע"א:

תנו רבנן: הכל עולין למנין שבעה אפילו אשה אפילו קטן.⁹
אבל אמרו חכמים: אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד צבור.

ברייתא* דומה נמצאת בתוספתא מגילה ג' י"א (מהד' ליברמן, עמ' 356):

והכל עולין למנין שבעה אפילו אשה אפילו קטן;
אין מביאין את האשה לקרות לרבים.

לפי פשט הברייתא* שבבבלי, "הכל עולין למנין שבעה". כלומר, מעיקר הדין כל אחד יכול להיות אחד משבעת העולים לקרוא בתורה בציבור (בשבת): גם אשה, גם קטן; "אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד צבור". כלומר, החכמים אסרו על הנשים לעלות בגלל "כבוד צבור".¹⁰ יש לציין שבדיקת המקורות התלמודיים מראה שהביטוי "כבוד הציבור" אינו מופיע במקורות תנאיים*; הוא מופיע בתלמוד בפי אמוראים* או בדברי סתם התלמוד*. לכן ברור שההלכה המקורית היתה כפי שנאמר בחלק הראשון של הברייתא, "הכל עולין למנין שבעה אפילו אשה אפילו קטן", והחלק השני "אבל אמרו חכמים: אשה לא תקרא בתורה, מפני כבוד צבור", נוסף בתקופת האמוראים*, או על ידי סתם התלמוד*.¹¹

- 6 לפי סקר שנערך בשנת 1995, נשים עולות לתורה ב-88% מבתי הכנסת הקונסרבטיביים בארצות הברית – ראו ורטהיימר, עמ' 250.
- 7 בשנים האחרונות מתפתחת בישראל תופעה מעניינת של מניינים אורתודוקסיים המאפשרים לנשים לעלות לתורה או לקרוא בה, למרות שמניינים אלה אינם שוויוניים, ויש בהם מחיצה בין גברים לנשים. הם מתבססים על מאמריהם של הרב שפירא והרב שפרבר.
- 8 מאמר זה מבוסס על תשובת הרב דוד גולינקין, שנדפסה בכרך ג' של תשובות ועד ההלכה של כנסת הרבנים בישראל, תשמ"ח-תשמ"ט, ופורסמה שוב בספרו מעמד האשה בהלכה. אנו מפנים לנוסח השני, המורחב יותר.
- 9 לשינויי גירסא של ביטוי זה, ראו אצל גולינקין, עמ' 84, הערה 1.
- 10 נדון במשמעות המושג "כבוד ציבור" בהמשך – ראו סעיף 4.
- 11 וכן העיר הרב שאול ליברמן בתוספתא כפשוטה למגילה (עמ' 1177), בקשר לברייתא שבתלמוד: "ומן 'אבל אמרו חכמים' וכו' הוא פירוש הבבלי לרישא [=להתחלה]".

גם בתוספתא* יש היתר עקרוני לכל אחד לקרוא בתורה בציבור ("הכל עולין למנין שבעה"), אלא שבהמשך אנו מוצאים הסתייגות לגבי עליות לנשים ("אין מביאין את האשה לקרות לרביס") בלי הסבר. גם בברייתא* זו, נראה שיש שני רבדים, הלכה עתיקה "הכל עולין למנין שבעה אפילו אשה אפילו קטן" ותוספת מאוחרת יותר, "אין מביאין את האשה לקרות לרביס"¹².

מקור נוסף הקשור לענייננו הוא מסכת סופרים י"ח:ה'ו' (מהד' היגער, עמ' 316-317):

ומתרגם [מגילת איכה בתשעה באב] לפי שיבינו בו שאר העם והנשים והתינוקות, שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים, וכל שכן זכרים... ומן הדין הוא לתרגם לעם לנשים ולתינוקות כל סדר וסדר [של קריאת התורה לארמית] ונביא של שבת לאחר קריאת התורה...

כלומר, נשים חייבות לשמוע את קריאת התורה בדיוק כמו גברים.

2) שיטות הפוסקים בפירוש הברייתא שבבבלי

הפוסקים פירשו את הברייתא* שבבבלי בדרכים שונות. יש פוסקים שסבורים שנשים אינן עולות מפני שהן פטורות מקריאת התורה בציבור, ללא קשר ל"כבוד הציבור". פוסקים אלה סבורים שקריאת התורה בציבור שייכת לחיוב של תלמוד תורה, ומכיוון שלפי דעתם נשים פטורות מתלמוד תורה,¹³ הן פטורות גם מקריאת התורה בציבור. נוסף לכך, יש גם פוסקים הסבורים שהסיבה לפטור היא משום שקריאת התורה בציבור היא "מצוות עשה שהזמן גרמה",* וכידוע נשים פטורות בדרך כלל ממצוות עשה שהזמן גרמן.¹⁴

לעומתם, יש פוסקים הסבורים שנשים חייבות בקריאת התורה בציבור, והסיבה היחידה שבגללה נשים לא עולות לתורה היא "כבוד ציבור". להלן נביא כמה דוגמאות לשתי השיטות.

א) נשים פטורות מקריאת התורה בציבור

לדעת החיד"א* (ר' חיים דוד יוסף אזולאי – המאה הי"ח), מה שנאמר במסכת סופרים "שנשים חייבות לשמוע קריאת התורה" הוא אך ורק בנוגע למצוות הקהל* (דברים ל"א: י"ג), והוא מוסיף: "הלא הן פטורות מתלמוד תורה וממצוות עשה שהזמן

12 ראו גולינקין, עמ' 85.

13 ראו הדיון בנושא חיוב הנשים בתלמוד תורה אצל גולינקין, עמ' 218-223.

14 אלו מצוות שחייבים לעשות אותן בזמן מסויים, ועל פי ההלכה, נשים פטורות ממצוות אלו – ראו רשימה בקידושין ל"ג ע"ב-ל"ד ע"א. ברם, יש הרבה יוצאים מן אותו הכלל וחכמים רבים ניסו להסביר את העניין. ראו, למשל, שמואל ספראי, בר-אילן כ"ו-כ"ז (תשנ"ה), עמ' 227-236.

גרמא¹⁵. כלומר, לפי החיד"א, נשים פטורות מקריאת התורה בציבור מפני שמדובר בתלמוד תורה, ומפני שמדובר במצוות עשה שהזמן גרמה*.

גם הרב יחיאל מיכל עפשטיין* (המאה הי"ט-הכ"ו), טוען שנשים פטורות מקריאת התורה בציבור, ואת הנאמר במסכת סופרים שנשים "חייבות לשמוע קריאת ספר", הוא מפרש כך:

דלאו חיוב גמור קאמר [שלא מדובר בחיוב גמור]... שהרי פטורה מתלמוד תורה ועוד דאין לך [מצוות עשה שה]זמן גרמא יותר מזו [= מקריאת התורה בציבור]. (ערוך השלחן, אורח חיים רפ"ב: י"א).

כלומר, לפי הרב עפשטיין, מה שנאמר במסכת סופרים שנשים חייבות לשמוע קריאת התורה, איננו חיוב במונח הרגיל של המילה, כי לדעתנו קריאת התורה שייכת למצוות תלמוד תורה, ונשים פטורות ממצווה זו,¹⁶ וכמו כן קריאת התורה היא לדעתנו דוגמא מובהקת למצוות עשה שהזמן גרמה*.

אבל הפוסקים הטוענים שנשים פטורות מקריאת התורה בציבור, חייבים להסביר את החלק הראשון של הברייתא שעומד בסתירה לדעתם. אם נשים פטורות מקריאת התורה בציבור, מדוע נאמר בברייתא "הכל עולין למנין שבעה אפילו אשה"? על שאלה זו ענו באופנים שונים:

– יש שטוענים שלמרות שנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן*, מותר לנשים לקיים אותן ולברך עליהן אם הן חפצות בכך. ולכן, אפילו אם הן פטורות, מותר לנשים לקרוא בתורה בציבור אלמלא כבוד הציבור. זאת עמדתו של אחד מרבותיו של רש"י, המובאת בשו"ת רש"י, סימן ס"ח: "הורה ר' יצחק הלוי... אף על גב דפטורה מתלמוד תורה, עולה ומברכת, ואין כאן ברכה לבטלה".¹⁷

– יש סבורים שהמילה "עולין" שבברייתא משמעותה "עולין להשלים". זאת אומרת שמותר לנשים ולקטנים לעלות לתורה בתנאי שהם אינם עולים לכל העליות. על מנת לברך ולהוציא אחרים ידי חובתם, צריך לפחות גבר אחד מעל גיל בר-מצוה. כך, למשל, כותב הרמ"א (אורח חיים רפ"ב: ג'): "ואלו דוקא מצטרפים למנין הקרואים, אבל לא שיהיו כולם נשים או קטנים" – והוא פסק כך בעקבות הר"ן (על הרי"ף למגילה, דפי וילנא י"ג ע"א ד"ה הכל) והריב"ש (שו"ת הריב"ש סימן ל"ה, שכ"א, שכ"ו).¹⁸

15 כסא רחמים על מסכת סופרים י"ח: ה', ליוורנו, תקס"ג, בתוספות ד"ה שהנשים. וראו גולינקין, עמ' 89.

16 ראו לעיל, הערה 13.

17 תשובה זו מובאת אצל הרבה ראשונים - ראו מראי מקומות אצל גולינקין, עמ' 31, הערה 37.

18 לפוסקים נוספים שסברו כך, ראו גולינקין, עמ' 87-88.

ב) נשים חייבות בקריאת התורה ואלמלא כבוד ציבור היו קוראות

כאמור, יש פוסקים הסבורים שנשים חייבות בקריאת התורה בציבור כמו גברים, ואלמלא "כבוד ציבור" היו קוראות.

כך, למשל, מפרש רבינו מנוח מנרבונו (המאה הי"ג):

דאי [= שאם] לא משום כבוד ציבור, [אשה] קוראה ומברכת, שהרי כמו שניתנה תורה לישראל הזכרים ניתנה נמי לנקבות... הישוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה (פסחים מ"ג ע"א)... מכל מקום נצטוו במצוות הכתובות בתורה, ואם כן יכולות לברך "אשר בחר בנו" ו"אשר נתן לנו" ולקרות בתורה כאנשים אי לאו משום כבוד ציבור.¹⁹

כלומר, מכיוון שנשים נכללו במצוות שבתורה, וחויבו בעונשיה, לכן הן חייבות גם בקריאה בציבור, אבל הן לא עושות כן בגלל כבוד הציבור.

גם ר' אברהם גומבינר (המאה הי"ז) חושב שנשים חייבות לשמוע את התורה, וכך הוא מפרש את הברייתא* שבתלמוד (במגן אברהם* לאורח חיים סימן רפ"ב, סעיף קטן ו'):

משמע מכאן [=מהברייתא*] דאשה חייבת לשמוע קריאת התורה ואף על פי שנתקנה משום תלמוד תורה ונשים אינן חייבות בתלמוד תורה, מכל מקום מצוה לשמוע כמו מצוות הקהל שהנשים והטף חייבים בה...

כלומר, בעל מגן אברהם סבור שנשים חייבות לשמוע את קריאת התורה כפי שהן חייבות במצוות הקהל*, אף על פי שהן פטורות מתלמוד תורה. לכן, כנראה, לדעתו נשים היו עולות לתורה לולא כבוד ציבור.

גם ר' יעקב עמדין* (המאה הי"ח) סבור שנשים חייבות בקריאת התורה ואינן עולות אך ורק בגלל כבוד הציבור, ולכן בשעת הדחק הוא מאפשר לנשים לעלות. הוא מפרש שהאשה לא קוראת בתורה על פי החלק השני של הברייתא היכן שהדבר אפשרי, אבל במקום שאין שבעה הבקאים לקרוא ויש אשה בקיאה ואי אפשר בלעדיה "הכל עולין" על פי החלק הראשון של הברייתא*.²⁰

ג) ראיות שנשים "חייבות" בקריאת התורה בציבור במידה שווה לגברים

אין שום צל של ספק שיש להעדיף את השיטה השנייה. כלומר, נשים "חייבות" בקריאת התורה בציבור במידה שווה לגברים, אלא שחז"ל גזרו שאינן עולות משום כבוד הציבור, וזאת מן הנימוקים דלהלן:

19 ספר המנוחה על המשנה תורה, הלכות תפילה י"ב:יז, מהד' הורביץ, ירושלים, תש"ל, עמ' קפ"ו. וראו גולינקין, עמ' 89-90.

20 הגהות יעב"ץ למגילה כ"ג ע"א. ראו גולינקין, עמ' 91.

– לפי לשון הברייתא* בבבלי ובתוספתא – "הכל עולין למנין שבעה אפילו אשה אפילו קטן" – ברור שהתנא* סבר שנשים חייבות בקריאת התורה, כי אם הן היו פטורות בגלל "תלמוד תורה" או בגלל "מצוות עשה שהזמן גרמה", הוא היה אומר כך במפורש, ולא היה צורך בתוספת המאוחרת "מפני כבוד הציבור".

– לא יתכן שקריאת התורה היא בגדר מצוות תלמוד תורה, כי אם כן למה נאמר "עבד עולה למנין שבעה" (ירושלמי מגילה ד' ג', ע"ה ע"א = ירושלמי כתובות ב' י', כ"ו ע"ד) ו"קטן קורא בתורה ומתרגם" (משנה מגילה ד' ו')? הרי עבד פטור מתלמוד תורה וקטן פטור מכל המצוות!

– כתוב במסכת סופרים (י"ח:ה') "שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים".²¹ לסיכום, הבאנו שתי שיטות בעניין קריאת התורה בציבור על ידי נשים. קבוצה אחת של פוסקים הניחה שנשים פטורות מקריאת התורה בציבור, כי הן פטורות מתלמוד תורה, ולפי דעת חלקם נשים פטורות גם מפני שמדובר במצוות עשה שהזמן גרמה*. לעומתם, פוסקים אחרים סבורים שנשים חייבות בקריאת התורה בציבור כמו הגברים, אלא שהן אינן עולות אך ורק בגלל כבוד ציבור. הבאנו ראיות התומכות בשיטה השנייה.

ראינו לעיל, שלפי המקורות ברור שקריאת התורה איננה שייכת למצוות תלמוד תורה. נשאלת אפוא השאלה מהו החיוב שבקריאת התורה?

3) מהות החיוב בקריאת התורה בציבור²²

נאמר במכילתא דרבי ישמעאל* (מסכתא דויסע, פרשה א', מהד' הורוביץ-רבין, עמ' 154):

"וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים" (שמות ט"ו:כ"ב)... לפי שפרשו מדברי תורה שלשת ימים לכך מרדו. ולכך התקינו להם הנביאים והזקנים שיהיו קורין בתורה בשבת בשני ובחמישי. הא כיצד? קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת, וקורין בשני ומפסיקין בשלישי וברביעי, וקורין בחמישי ומפסיקין בערב שבת.

כלומר, המדרש מסביר שבני ישראל מרדו במדבר כי הם לא שמעו דברי תורה במשך שלושה ימים (המים משולים לדברי תורה). לכן התקינו הנביאים והזקנים שבני ישראל חייבים לקרוא בתורה באופן תדיר, וכפי שמוסיפה ברייתא* מקבילה בבבלי בבא קמא (פ"ב ע"א): "כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה".

21 כפי שראינו לעיל, בסוף סעיף 1.

22 סעיף זה מבוסס על גולינקין, עמ' 93-96.

על סמך מקורות אלה, והמקור בירושלמי מגילה (ד' א', ע"ה ע"א) שהבאנו לעיל במבוא, כתב הרמב"ם* (הלכות תפילה י"ב א') כך:

משה רבינו תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית, כדי שלא יהו שלושה ימים בלא שמיעת תורה.

מהשוואת לשון זו של הרמב"ם ללשונו בהלכות קריאת שמע ובהלכות תפילה הגיע הרב יוסף פאור למסקנה ש"בקריאת התורה השמיעה אינה אמצעי גרידא לקיים חיוב 'קריאה', אלא היא המטרה של התקנה"²³. במילים אחרות, היחיד אינו חייב לקרוא בתורה או לשמוע את קריאת התורה אלא הציבור חייב להשמיע את התורה ברבים "כדי שלא יהו שלושה ימים בלא שמיעת תורה".

ואכן, כך פירשו כמה ראשונים* חשובים את המקורות הנ"ל שמותר לקטן ולעבד לקרוא בתורה בציבור:

– רבינו יהונתן הכהן מלוניל* (המאות הי"ב-י"ג):

"קטן קורא בתורה" (משנה מגילה ד' ו') – לפי שקריאת התורה אינה אלא להשמיע לציבור, ומה לי בין השמעת גדול לקטן. "אבל אינו פורס [על שמע]", דהא [= שהרי] אינו מחוייב בדבר ואינו מוציא רבים ידי חובתו.²⁴

כלומר, מכיוון שהחיוב בקריאת התורה הוא חיוב של הציבור להשמיע את התורה לציבור, אין הבדל אם גדול קורא או קטן, אבל לגבי קריאת שמע, שהיא מצווה של היחיד, מכיוון שהקטן אינו מחוייב בה, הוא אינו יכול להוציא את האחרים ידי חובתם.

– וכן כתב המאירי* (המאות הי"ג-הי"ד):

"קטן קורא בתורה", שאין הכוונה אלא להשמיע לעם, ואין זו מצוה גמורה כשאר מצוות שנאמר בה "כל שאינו מחוייב [בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתו]" (משנה ראש השנה ג' ח').²⁵

– וכן פירש ר' יוסף חביבא* (המאה הטי"ו):

"קטן קורא בתורה", לפי שקריאת התורה אינו אלא להשמיע לציבור, ומה לי גדול ומה לי קטן!²⁶

23 פאור, עמ' קכ"ה.

24 פירוש ר' יהונתן הכהן מלוניל על הרי"ף למסכת מגילה ומועד קטן, מהדורת מירסקי, ירושלים וניו-יורק, תשט"ז, עמ' 79.

25 בית הבחירה למגילה, מהד' הרש"ר, ירושלים, תשכ"ח, עמ' ע"ט.

26 נימוקי יוסף* למגילה, מהד' בלוי, ניו-יורק, תשי"ד, עמ' פ"ח. לדוגמאות נוספות של ראשונים* ושל אחרונים* הסוברים שקריאת התורה היא חובה של הציבור, ראו אצל גולניקין, עמ' 94-95. וראו גם פאור, עמ' קכ"ה-קכ"ו.

כלומר, לפי הסבר זה, אין זה משנה מי קורא בתורה; העיקר הוא להשמיע את התורה בציבור, וכולם כשרים לכך.

הסבר זה של החיוב של קריאת התורה מסביר גם כמה הלכות ועובדות תמוהות הקשורות לקריאת התורה בציבור, כדלהלן:²⁷

1. קריאת התורה בציבור אינה כלולה במניין המצוות,²⁸ לא מדאורייתא* וגם לא מדרבנן*. על כך כתב ר' אליהו הלוי, אחד מגדולי הפוסקים במאה הטי"ז:

אף על פי שבקריאת התורה מוציא אחרים, לא דמי [= דומה] לחובת המצוות, שהרי מי שלא שמע קריאת התורה לא עבר, שזה תקנת עזרא כדי שלא יהיו ישראל בלתי תורה. ואפילו מצווה מדברי סופרים [= מדרבנן] איננה.²⁹

כלומר, היות וקריאת התורה בציבור היא חובת הציבור להשמיע, אין האדם היחיד עובר עבירה אם הוא לא קרא או לא שמע.

2. העולים לתורה בציבור אינם מברכים "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו" אלא "אשר בחר בנו... ונתן לנו את תורתו". כבר העיר רבינו תם* במאה הי"ב שהסיבה לכך היא שאין הקריאה מצווה אישית של מי שעולה לתורה, אלא חיוב ציבורי.³⁰

3. על פי ההלכה, מותר לצאת מבית הכנסת בזמן קריאת התורה, בין עלייה לעלייה.³¹ כמו כן נפסק להלכה שתלמיד חכם רשאי לעסוק בתלמוד תורה בשעת הקריאה.³² ועוד, לפי כמה פוסקים, רשאי יחיד ללמוד "שנים מקרא ואחד תרגום" בשעת קריאת התורה.³³ אם היה חיוב אישי לשמוע את הקריאת התורה, ההלכה לא היתה מתירה את הדברים האלה.

לסיכום, הראינו שהחיוב בקריאת התורה הוא חיוב של הציבור. הציבור חייב להשמיע את התורה כדי שעם ישראל "לא ישחו שלושה ימים בלא שמיעת תורה". היחיד אינו מחויב לשמוע או לקרוא בתורה, ולכן אין זה משנה מי קורא בתורה – אפילו מי שאינו מחויב במצוות כמו קטן, יכול להשמיע את הקריאה ברבים.³⁴ לפי אותו היגיון, אפשר

27 ראו גולינקין, עמ' 95-96.

28 ראו למשל רשימות של המצוות בספר המצוות של הרמב"ם, ובספר מצוות גדול (סמ"ג), מצוות עשה, דף רמ"ב ע"ג.

29 מובא על ידי פאור, עמ' קכ"ו.

30 תשובתו מובאת בתוספות ר' יהודה שירליאון למסכת ברכות מ"ז ע"ב, מהד' זק"ש, ירושלים, תשל"ב, עמ' תקכ"א. ראו גולינקין, עמ' 94.

31 ראו ברכות ח' ע"א; רמב"ם*, הלכות תפילה י"ב טי'; שולחן ערוך* אורח חיים קמ"ו: א'. וראו גולינקין, עמ' 96.

32 ברכות שם; רמב"ם, שם; שולחן ערוך קמ"ו: ב'. וראו גולינקין, שם.

33 וכך פסק הרב יוסף קארו* בשולחן ערוך אורח חיים קמ"ו: ב' ורפ"ה: ה'. וראו גולינקין, שם.

34 גולינקין, שם.

לטעון שגם לנשים מותר לקרוא בתורה בציבור. טענות הפוסקים שנשים פטורות מקריאת התורה בציבור מפני שהיא מצווה עשה שהזמן גרמה, או מפני שנשים פטורות מתלמוד תורה, אינן עומדות בפני הביקורת. לכן אפשר לקבוע שמעיקר הדין בתלמוד הבבלי ובתוספתא "הכל עולין למניין שבעה אפילו אשה אפילו קטין".

4) כבוד הציבור וקריאת התורה על ידי נשים

לפי מה שראינו עד כאן, הסיבה היחידה לאסור את העלייה לנשים היא "כבוד הציבור". נבדוק עתה את משמעותו של מושג זה.

א) פירוש הביטוי "כבוד ציבור" שבברייתא*

מלבד בברייתא שלנו (מגילה כ"ג ע"א), הביטוי "כבוד ציבור" מופיע בחמישה מקומות בתלמוד הבבלי, והרי, לדוגמא, שלושה מהם:

1. מגילה כ"ד ע"ב

לפי אבוי (אמורא* בבלי), עירום אינו קורא בתורה משום כבוד ציבור, ולכן הוא אוסר על קטן פוחח (= הלבוש בלאים, ערום למחצה) לקרוא בתורה משום "כבוד ציבור". ברור שבמקרה הזה פירוש הביטוי "כבוד ציבור" הוא גנאי לציבור,³⁵ כלומר פגיעה בכבודו של הציבור.

2. יומא ע' ע"א

לפי המשנה (יומא ז' א'), ביום כיפור, הכהן הגדול, היה קורא בבית המקדש שתי פרשות (ויקרא ט"ז; ויקרא כ"ג) מתוך ספר התורה, ואת הפרשה השלישית (במדבר כ"ט) היה אומר בעל פה, ולא היה גולל את ספר התורה עד סוף ספר במדבר. בתלמוד מביאים הסבר להתנהגות זו: "אמר רב ששת (אמורא* בבלי): "לפי שאין גוללין ספר תורה בציבור", וסתם התלמוד* הוסיף: "מפני כבוד ציבור".³⁶

רש"י מפרש את הביטוי "מפני כבוד ציבור": "שיהו מצפין ודוממין לכך". כלומר, גנאי הוא לציבור אם הוא יהיה חייב לחכות עד שיגללו את הספר.

3. סוטה ל"ט ע"ב

ואמר רבי תנחום (אמורא ארצישראל) אמר רבי יהושע בן לוי (אמורא ארצישראל): אין שליח צבור רשאי להפשיט את התיבה בצבור, מפני כבוד צבור.

35 רש"י כנראה פירש את הביטוי "כבוד ציבור" כביטוי נרדף ל"גנאי לציבור" - ראו גולינקין, עמ' 97, הערה 8.

36 יומא ע' ע"א וסוטה מ"א ע"א. תוספת זו של סתם התלמוד אינה מופיעה בסוגיא בסוטה ובכמה כתבי יד של יומא - ראו גולינקין, עמ' 97, הערה 9.

רש"י* מפרש את המילים "להפשיט את התיבה בצבור" כך:

שהיה דרכם להביא ספר תורה מבית אחר שמשתמר בו, לבית הכנסת. ופורסין בגדים נאים סביב התיבה ומניחין אותה בתוכה. וכשיוצאין משם, ונוטלין ספר תורה להוליכו לבית המשתמר בו, לא יפשיטו הבגדים מן התיבה בפני הצבור, שטורח צבור לעכב שם עם ספר תורה. אלא מוליך ספר תורה לביתו ומניחו, והעם יוצאים אחריו. ואחר כך הוא בא ומפשיט את התיבה.

לפי רש"י, רבי יהושע בן לוי אסר להוריד את הבדים שקישטו בהם את התיבה כל עוד הציבור שוהה בבית הכנסת, כדי שלא לעכב אותו לחינם. על פי הסבר זה, "כבוד ציבור" פירושו טורח ציבור. דבר זה דומה למקרה שבבבלי יומא (דוגמא 2 לעיל); בשני המקרים חייב הציבור להמתין, והמתנה זו היא גנאי לציבור, פגיעה בכבודו. אפשר לפרש גם "שיש גנאי לציבור בכך שרואים את התיבה 'ערומה' ובדומה להלכות הנ"ל על ערום ופוחח 1 (לעיל)".³⁷

ובכן, מן הסוגיות התלמודיות שבהן מופיע הביטוי "כבוד הציבור", אפשר לראות שמשמעות הביטוי בתלמוד תמיד גנאי לציבור.³⁸ לכן, יש להניח שכך פירושו גם בברייתא* שלנו.

נשאלת השאלה אפוא מהו הגנאי לציבור כאשר אשה קוראת בתורה?

את התשובה לשאלה זו אפשר למצוא בהמשך דברי התוספתא שהבאנו לעיל בסעיף 1 (תוספתא מגילה ג' י"א-י"ב, מהד' ליברמן, עמ' 356):

והכל עולין למנין שבעה אפילו אשה אפילו קטן,
אין מביאין את האשה לקרות לרבים.
בית כנסת שאין להם מי שיקרא אלא אחד,
עומד וקורא ויושב עומד וקורא ויושב עומד וקורא ויושב
אפילו שבעה פעמים.

כלומר, אם בבית כנסת יש רק גבר אחד היודע לקרוא בתורה,³⁹ עדיף שהוא יקרא את כל העליות מאשר להביא אשה שיודעת לקרוא, למרות שמעיקר הדין מותר לה. כי גנאי הוא לגברים שאין ביניהם מי שיודע לקרוא בתורה ויש צורך להביא אשה.⁴⁰

37 גולינקין, עמ' 98.

38 כך גם מסקנתו של הרב בלומנטל, עמ' 1088.

39 תופעה זו היתה נפוצה למדי בתקופת התלמוד – ראו גולינקין, עמ' 99, הערה 11.

40 וכך פירש הריבב"ן* את הברייתא שלנו בקיצור נמרץ: "גנאי הוא לציבור שתבוא אשה ותקרא" (גולינקין, עמ' 98).

אכן, כך פירש הרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל, "הראשון לציון", את הביטוי "כבוד ציבור", בתשובה שנכתבה בשנת תרפ"א (1921):

ופירוש "כבוד הציבור" הוא שלא יאמרו שאין בין האנשים מי שיודע לקרוא בתורה, אבל לא אמרו משום פריצות.

כלומר, עלייה של אשה לתורה היא גנאי לציבור, לא מפני שיש חשש לפריצות, אלא מפני שהדבר יגרום בושה לגברים שיאמרו עליהם שאין הם יודעים לקרוא בתורה.⁴¹

ב) הציבור רשאי למחול על כבודו

אם האיסור של קריאת התורה לנשים הוא רק משום כבוד הציבור, נשאלת השאלה האם רשאי הציבור למחול על כבודו ולאפשר לאשה לקרוא? בשאלה זו יש מחלוקת בין הפוסקים.

כמה מגדולי הפוסקים קבעו שהציבור רשאי למחול על כבודו בשעת הדחק. למשל המהר"ם מרוטנברג* פסק במאה הי"ג שבעיר שכולה כהנים כהן יעלה פעמיים לתורה, ונשים יעלו לשאר העליות. וכך הוא כותב: "ושוב יקראו נשים... היכא דלא אפשר יידחה כבוד ציבור משום פגם כהנים".⁴² כלומר, אם הכהנים יעלו לכל העליות, עלול הציבור לחשוב שכל כהן שעלה לתורה אינו כהן כשר ותהיה פגיעה בכבוד הכהנים, לכן עדיף להביא נשים לקרוא בתורה לשאר העליות. בנסיבות אלה, לדעת המהר"ם, חייב הציבור למחול על כבודו ולקבל את הנשים.

ר' יעקב עמדין*, שדבריו הובאו לעיל (סוף סעיף 2, ב), חושב ש"במקום שאין שבעה הבקיאים לקרוא ויש אשה בקיאה", היא עולה לתורה והציבור ימחול על כבודו.

לדעת ר' יוסף קארו*, רשאי הציבור למחול על כבודו גם שלא בשעת הדחק. בניסיונו להצדיק את המנהג "שקטן יורד לפני התיבה במוצאי שבתות להתפלל תפילת מעריב", הוא טוען שאף על פי שמנהג זה אינו לכבודו של הציבור, רשאי הציבור למחול על כבודו.⁴³ אם כן, הציבור רשאי למחול על כבודו ולהתיר לנשים לעלות לתורה על פי עיקר הדין בברייתא* שראינו לעיל (בסעיף 1): "הכל עולין למניין שבעה אפילו אשה אפילו קטן".

41 ראו פירושים דומים אצל גולינקין, עמ' 99.

42 תשובות פסקים ומנהגים, מהד' כהנא, כרך א', ירושלים, תשי"ז, חלק התשובות, סימן מ"ז. וראו גם גולינקין, עמ' 100.

43 בית יוסף, אורח חיים סימן נ"ג, ד"ה ומדברי רבינו. וראו גם גולינקין, עמ' 100.

ג) אין הציבור צריך למחול על כבודו כי הטעם המקורי נעלם

מצד שני, בזמננו אין הכרח לפסוק שהציבור חייב למחול על כבודו על מנת להעלות נשים לתורה.

לפי ההסבר שהבאנו לעיל, הביטוי "כבוד ציבור" משמעותו גנאי לציבור הגברים שיחשבו עליהם שהם אינם יודעים לקרוא בתורה, וצריך להביא אשה לקרוא במקומם. חשש זה יכול להתעורר רק בחברה ובתקופה שבהן הגברים בלבד למדו לקרוא, ורוב הנשים לא ידעו לקרוא, אבל בימינו רוב הנשים היהודיות לומדות לקרוא, גם בציבור החרדי.

לכן בימינו אין סיבה שהגבר יתבייש או ייעלב אם אשה קוראת בתורה, כי הטעם המקורי לגזירה נעלם בגלל שינוי הזמן והנסיבות. ניתן אפוא לחזור לדין המקורי ולהתיר לאשה לקרוא בתורה ולברך בציבור, בדומה לגבר.

אבל כיצד נתעלם מן הכלל הידוע (משנה עדויות א':ה') ש"אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין"? והרמב"ם פסק (הלכות ממרים ב'י:ב') ש"אפילו בטל הטעם שבגללו גזרו הראשונים או התקינו, אין האחרונים יכולין לבטל עד שיהו גדולים מהם". על כך ניתן להשיב שהפוסקים חולקים בדבר זה. רש"י, הראב"ד, המאירי, ואחרים פסקו שאם הטעם המקורי לגזירה נעלם, מותר לבית דין אחר לבטל את האיסור, אפילו אם בית דין זה אינו גדול מהקודם בחכמה ובמנין.⁴⁴

לכן, אפשר לומר שמכיוון שהטעם המקורי לגזירה שנשים אינן עולות לתורה בגלל כבוד ציבור, אינו קיים עוד, אפשר לחזור לעיקר הדין, ש"הכל עולין למנין שבעה אפילו אשה אפילו קטן".

5) שאלות נוספות הקשורות לעלייה לתורה של נשים

מקובל לחשוב בציבור הרחב שיש איסור לנשים לעלות לתורה בגלל טומאת נידה ומפני שאסור לנשים להשימע את קולן בציבור. להלן נדון בטענות אלו ונראה שאין בהן ממש.

א) אין דברי תורה מקבלים טומאה

הדעה הרווחת שאסור לנשים לעלות לתורה בגלל טומאת נידתן,⁴⁵ מנוגדת לדין התלמודי ולרוב הפוסקים. בבבלי ברכות (כ"ב ע"א), נאמר במפורש: "תניא, רבי יהודה בן בתירא היה אומר: אין דברי תורה מקבלין טומאה", וכך פסקו גדולי הפוסקים כגון הרי"ף, הרמב"ם, הסמ"ג, הרא"ש, הטור, ור' יוסף קארו. כך נפסק למשל בשולחן

44 ראו המקורות אצל גולינקין, עמ' 102, הערה 14.

45 דעה זו מבוססת על ברייתא חיצונית בשם "ברייתא דמסכת נדה". ראו גולינקין, עמ' 102 והספרות שם בהערה 15.

ערוך* (אורח חיים פ"ח:א'): "כל הטמאים קורין בתורה וקורין קריאת שמע ומתפללין". והרמ"א כותב שם: "יש שכתבו שאין לאשה נדה בימי ראייתה ליכנס לבית הכנסת או להתפלל או להזכיר השם או ליגע בספר, ויש אומרים שמותרת בכל, וכן עיקר".

לכן אין שום סיבה לאסור על נשים לעלות לתורה בגלל חשש של טומאה, ואף אחד מעשרות הפוסקים שדנו בנושא שלנו לא הזכיר את טומאת הנידה כסיבה למנוע עליית נשים לתורה.⁴⁶

ב) "קול באשה ערוה" אינו שייך לקריאת התורה בציבור

הדעה שאסור לגבר לשמוע קול זמרה של אשה נובעת מדברי שמואל בברכות כ"ד ע"א: "קול באשה ערוה". אבל חלק מהראשונים* כבר פירשו ששמואל התכוון לקול דיבור של אשה במידה שהדבר יוביל ליחסי מין אסורים.⁴⁷

רק האחרונים*, ובמיוחד החת"ם סופר בתחילת המאה הי"ט, אסרו על גברים לשמוע קול זמרת נשים באופן גורף, אבל פסיקה זו אינה עולה בקנה אחד עם דברי התלמוד והראשונים.⁴⁸

לכן, אין סיבה לאסור קריאת התורה בציבור על ידי נשים משום "קול באשה ערוה".

6) סיכום והלכה למעשה

1. הפוסקים חלוקים בעניין קריאת התורה בציבור על ידי נשים. לפי דעה אחת, נשים פטורות מקריאת התורה בציבור כי הן פטורות מתלמוד תורה וממצוות עשה שהזמן גרמן. לפי דעה שנייה, מעיקר הדין נשים חייבות בקריאת התורה בציבור, אלא שאין נוהגים כך בגלל כבוד הציבור.
2. המקורות התלמודיים תומכים בשיטה השנייה, ואין הבדל בין החיוב של נשים וגברים בעניין קריאת התורה בציבור.
3. החיוב של קריאת התורה בציבור אינו חיוב של היחיד אלא חיוב של הציבור להשמיע את התורה ברבים, ולכן אין זה משנה מי קורא בתורה.
4. הסיבה היחידה למנוע מנשים לקרוא בתורה בציבור היא "כבוד הציבור". בתקופת התלמוד היה זה גנאי לציבור של גברים שאשה תקרא בתורה, שמא יאמרו שאין ביניהם גברים שיודעים לקרוא בתורה.

46 ראו גולינקין, שם; בלומנטל, עמ' 1097-1098; ופלדמן, עמ' 295.

47 ראו מאמרו של ברמן על הנושא.

48 ראו גולינקין, עמ' 103.

5. הציבור רשאי למחול על כבודו ולהתיר לנשים לקרוא בתורה.
6. בזמננו, אין צורך לציבור למחול על כבודו, כי בחברה שלנו שבה הנשים יודעות לקרוא כמו הגברים, אין זה גנאי לגברים כשאשה קוראת בציבור. הטעם של הגזירה נעלם, ואפשר לחזור לדין המקורי ש"הכל עולין למניין שבעה אפילו אשה אפילו קטן".
7. ולבסוף, אין סיבה לאסור את קריאת התורה בציבור על ידי נשים בגלל טומאת נידה, או מטעם "קול באשה ערוה".

ספרות

- R. Aaron Blumenthal, "An Aliyah for Women", *Proceedings of the – בלומנתל* *Rabbinical Assembly* 19 (1955), pp. 168-181 = Seymour Siegel, ed., *Conservative Judaism and Jewish Law*, New York, 1977, pp. 266-280 = David Blumenthal, ed., *And Bring Them Closer to Torah: The Life and Work of Rabbi Aaron Blumenthal*, Hoboken, New Jersey, 1986, pp. 11-24 = David Golinkin, ed., *Proceedings of the Committee on Jewish Law and Standards of the Conservative Movement 1927-1970*, (אנו מפנים לנוסח האחרון.) Jerusalem, 1997, pp.1086-1099
- R. Saul Berman, "Kol Isha", *Joseph Lookstein Memorial Volume*, New – **ברמן** York, 1980, pp. 45-66
- גולינקין** – הרב דוד גולינקין, "נשים וקריאת התורה בציבור", מעמד האשה בהלכה: שאלות ותשובות, ירושלים, תשס"א, עמ' 83-107. (זהו נוסח מורחב של תשובה שנדפסה בתשובות ועד ההלכה של כנסת הרבנים בישראל, כרך ג', ירושלים תשמ"ח-תשמ"ט, עמ' 13-29. אנו מפנים לנוסח המורחב.)
- Jack Wertheimer, ed., *Jews in the Center: Conservative Synagogues – ורטהיימר* *and their Members*, New Brunswick and London, 2000
- פאור** – הרב יוסף פאור, "עליית קטן לקרוא בתורה", ספר זכרון להרב יצחק נסים, סדר ראשון, ירושלים, תשמ"ה, עמ' קי"ג-קל"ג
- R. David M. Feldman, "Woman's Role and Jewish Law", *Conservative – פלדמן* *Judaism* 26/4 (Summer 1972), pp. 30-33 = Seymour Siegel, ed., *Conservative Judaism and Jewish Law*, New York, 1977, pp. 295-297, 302-303 (אנו מפנים לנוסח השני.)
- R. Mendel Shapiro, *The Edah Journal* 1/2 (2001) (at www.edah.org) – **שפירא**
- שפרבר** – R. Daniel Sperber, *The Edah Journal* 3/2 (2002) (at www.edah.org) ושוב בעברית: "כבוד הציבור וכבוד הבריות", דעות 16 (יוני 2003), עמ' 17-20, 44

אישים

- החיד"א** – ר' חיים יוסף דוד אזולאי (ירושלים, 1724-איטליה, 1806). סמכות הלכתית חשובה ליהודי איטליה ולעדות המזרח. כתב חיבורים תלמודיים, הלכתיים ומיסטיים.
- ר' יוסף חביבא** – (ספרד, תחילת המאה החמש עשרה, תלמיד הר"ן, רבינו ניסים גרונדי): בעל נימוקי יוסף, פירוש חשוב לספר ההלכות של הר"ף.
- טור** – ר' יעקב בן אשר (אשכנז, 1270-ספרד, 1343). מחבר ספר ארבעה טורים, בו ערך את החומר ההלכתי עד המאה הארבע עשרה, ופסק הלכה תוך נתינת מעמד מיוחד לפסקי אביו הרא"ש.
- רבינו יהונתן הכהן מלוניל** – (פרובנס, המאות הי"ב-הי"ג). כתב פירוש חשוב לספר ההלכות של הר"ף.
- המאירי** – ר' מנחם בן שלמה המאירי (פרובנס, 1249-1316). מחבר הפירוש "בית הבחירה" על רוב מסכתות התלמוד*.
- מהר"ם מרוטנברג** – (אשכנז, 1215-1293). אחד מגדולי הפוסקים באשכנז; כתב אלפי תשובות.
- סמ"ג** – ר' משה מקוצי (צרפת, ראשית המאה השלוש עשרה). מחבר "ספר מצוות גדול", שאירגן את ההלכה על פי סדר המצוות – מצוות עשה ולא תעשה.
- ר' עובדיה מברטנורא** – (איטליה, 1450 לערך-ארץ ישראל, 1516 לערך). אחד המפרשים החשובים של המשנה.
- ר' יעקב עמון** – (אשכנז, 1697-1776). כתב פרשנות על המשנה והתלמוד, סידור תפילה ותשובות בשם "שאלת יעב"ץ".
- ר' יחיאל מיכל עפשטיין** – (רוסיה הלבנה, 1829-1908). בעל "ערוך השולחן" על ארבעת חלקי השולחן ערוך, שמטרתו לפסוק הלכה על פי הגמרא, הרמב"ם, הראשונים, והשולחן ערוך ונושאי כליו.
- ר' יוסף קארו** – (ספרד, 1488-ארץ ישראל, 1575). כתב פירוש בשם בית יוסף על הטור* וחיבר את השולחן ערוך*, ספר פסקים, שלאחר שנוספו לו הגהות הרמ"א הפך להיות ספר הפסקים בעל ההשפעה הגדולה ביותר בתחום ההלכה עד ימינו.
- הראב"ד** – רבינו אברהם בן דוד מפוסקיי"רש (פרובנס, 1120-1198). כתב "השגות" על הר"ף ועל הרמב"ם, תשובות ופירושים לתלמוד.
- רא"ש** – רבינו אשר בן יחיאל (אשכנז, 1250 לערך-ספרד, 1327). פוסק חשוב ששילב את אסכולות אשכנז וספרד. ספרו החשוב בהלכה הוא "פסקי הרא"ש". כתב גם חידושים לתלמוד* ותשובות רבות.

רבינו תם – רבינו יעקב בן מאיר תם (צרפת, 1100-1171). נכדו של רש"י*, אחד מבעלי התוספות החשובים. סמכות הלכתית מוכרת שחלק מחידושיו מופיעים בפירושי התוספות לתלמוד. כתב גם את "ספר הישר" שכולל חידושים ותשובות.

ריבב"ן – ר' יהודה בן ר' בנימין הרופא עניו (איטליה, המאה הי"ג). אחד ממפרשי הר"ף.

הריב"ש – רבינו יצחק בן ששת פרפט (ספרד, 1326-אלג'יר, 1408). תלמיד הר"ף*. כיהן כרב בספרד וכרב ראשי ואב בית דין באלג'יר. בעל ספר שאלות ותשובות הריב"ש ששימש מקור חשוב לר' יוסף קארו* בשולחן ערוך.

רי"ף – רבינו יצחק אלפסי (פס, 1013-ספרד 1103). מחבר ספר הלכות לפי סדר התלמוד*.

רמ"א – ר' משה איסרליש (פולין, 1525-1572). כתב את "דרכי משה" על ארבעה טורים לר' יעקב בן אשר, ואת ההגהות הידועות בשם ה"מפה" על ה"שולחן ערוך" לר' יוסף קארו. הגהותיו הוסיפו את הדינים והמנהגים של אשכנז ובכך השלימו אותו והפכו אותו לספר הפסיקה המקובל בכל העולם היהודי עד ימינו.

רמב"ם – ר' משה בן מיימון (ספרד, 1135-מצרים, 1204). רופא, פילוסוף ואיש הלכה. מחבר ה"משנה תורה", קודקס מקיף של כל ההלכות עד ימיו. הרמב"ם כתב גם פירושים למשנה* ולתלמוד*, תשובות וחיבורים פילוסופיים (כמו "מורה נבוכים") ורפואיים רבים.

ר"ן – רבינו נסים גרונדי (ספרד, 1300-1380). נחשב לסמכות ההלכתית העליונה בדורו. מפרש חשוב של הר"ף*, כתב גם חידושים על התלמוד ותשובות.

רש"י – רבינו שלמה יצחקי (צרפת, 1040-1105). פירושו למקרא ולתלמוד הפכו לכלי חיוני להבנת הטקסט לכל הניגש ללמוד אותו.

מושגים

אחרונים: מפרשי התלמוד וחכמי ההלכה לאחר השולחן ערוך ועד ימינו.

אמוראים: חכמי התלמוד* בין השנים 220-500, שפעלו בישיבות ארץ ישראל ובבל.

בית יוסף: פירוש ר' יוסף קארו על הטור.

ברייתא: הלכה "חיצונית" מתקופת התנאים*.

דרבנן: דין מדברי חכמינו (דהיינו, מתקופת עזרא ועד לסוף תקופת התלמוד).

הקהל: קריאת חלקים מהתורה (מספר דברים) פעם בשבע שנים על ידי המלך לכל ישראל (אנשים, נשים וטף) במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות, בחצר בית המקדש.

מגן אברהם: אחד מהפירושים החשובים ביותר על שולחן ערוך* אורח חיים; נכתב על ידי ר' אברהם גומבינר (פולין, 1637-1683).

מדרש הלכה: מדרשים של התנאים הלומדים הלכה מהפסוקים שבתורה. הם מקובצים במכילתא, ספרא וספרי וגם פזורים לאורך שני התלמודים.

משנה: קובץ הלכתי בעיקרו, שערך רבי יהודה הנשיא בסביבות שנת 200 לספירה.

מכילתא דרבי ישמעאל: מדרש תנאים על ספר שמות מבית מדרשו של התנא (ראה תנאים*) רבי ישמעאל.

מצוות עשה שהזמן גרמה: מצווה שחייבים לקיים אותה בזמן מסוים. לפי ההלכה הקלסית נשים פטורות בדרך כלל ממצוות אלו.

נימוקי יוסף: ראו ר' יוסף חביבא ברשימת האישים.

סתם התלמוד: דברי עורכי התלמוד הבבלי שאינם מיוחסים לחכם מסוים.

פורס על שמע: בתקופת המשנה החזן לקריאת שמע – הפורס על שמע – קרא את הפסוקים בקול רם והקהל ענה אחריו.

ראשונים: מפרשי התלמוד וחכמי ההלכה מסוף תקופת הגאונים (המאה הי"א) ועד השולחן ערוך (המאה הטי"ז).

שולחן ערוך: ספר פסקים מהמאה הטי"ז, שנכתב על ידי ר' יוסף קארו*, שנוספו לו הגהות הרמ"א*; בעל ההשפעה הגדולה ביותר בתחום ההלכה עד ימינו.

שניים מקרא ואחד תרגום: הלכה תלמודית הקובעת שחייבים לקרוא את פרשת השבוע פעמיים בשפת המקור, ופעם אחת בתרגום אונקלוס.

תוספתא: קובץ של ברייתות* הכולל הלכות שאינן נמצאות במשנה* ושנערך על פי סדר המשנה בדור שלאחריה.

תלמוד: קובץ של ספרים הכולל את המשנה* מתקופת התנאים* ואת הגמרא, הדיונים של האמוראים* על המשנה. התלמוד הבבלי הפך לבסיס לכל התפתחות הלכתית שלאחריו. התלמוד הירושלמי נערך בארץ ישראל כמה דורות לפני התלמוד הבבלי.

תנאים: חכמי המשנה* שפעלו בארץ ישראל מסוף תקופת הבית השני ועד שנת 220 לספירה. הם חיברו את המשנה* וגם ברייתות* רבות, כגון מדרשי ההלכה* והתוספתא*.

נשים וקריאת התורה בציבור